

UN RELIEF FUNERAR ROMAN ÎN MUZEUL DE ISTORIE CLUJ

Monumentul pe care-l prezentăm a intrat în colecția Muzeului de Istorie din Cluj în vara anului 1966¹. Descoperit la sfârșitul secolului trecut (data și împrejurările exacte nu ne sînt cunoscute), pe locul numit „Pusta grofului“, situat în hotarul satului Pata (or. Cluj)², la cca. 2,5 km sud-vest, în stînga drumului de țară ce duce spre satul Gheorghieni, monumentul a rămas necunoscut pînă acum (fig. 1). Adaptat și folosit, încă de la descoperire, în scopuri gospodărești neadecvate, monumentul a avut mult de suferit, fiind în mare măsură uzat și degradat. Despre starea lui inițială (aceea din momentul descoperirii), nu am putut afla nimic. Am fost informați însă, de locuitorul Vasile Someșfelean, în gospodăria căruia se afla monumentul (Pata, nr. casei 148 a), că în apropierea locului în care a fost descoperit, se mai observau încă, la începutul secolului nostru, resturi din fundația unei clădiri.

Lucrat din piatră calcaroasă, relieful are forma unei plăci paralelipipedice de 54 × 41 × 17 cm. Un chenar de 6 cm grosime, mărginește partea superioară a cîmpului sculptat. Probabil chenarul încadra scena pe toate laturile, fiind clar că, cel puțin în părțile laterale, monumentul a fost retezat și micșorat pentru a fi mai ușor de întrebuințat în noua-i destinație. La aceeași presupunere ne îndeamnă și faptul că din scena sculptată lipsesc tocmai părțile laterale. Evident, redarea parțială, am zice fragmentară, a figurilor nu poate fi pusă pe seama lapidului, ci a „ajustărilor“ la care a fost supus monumentul după descoperire.

În dreapta părții păstrate a cîmpului sculptat e înfățișat un personaj călare, cu orientare spre stînga, privind frontal. Cu mîna stîngă ține hăturile calului. Conturul figurii este redat stîngaci, nefiresc. Se poate remarca totuși părul bogat al călărețului, răsfrînt în părțile laterale ale capului. Un veșmînt cu falduri destul de reușit redade, prins pe umărul drept cu o fibulă, îi acoperă umărul și brațul stîng pînă la încheietura mîinii. Partea dreaptă a bustului este acoperită de gîtul calului. Oarecum artificială și nefirească apare poziția calului, ale cărui proporții sînt mult prea reduse în comparație cu călărețul. Se pot distinge zăbalele și hăturile.

În stînga acestui grup, dar în plan secundar, se află al doilea personaj, orientat frontal. Pe cap pare să aibă un fel de bonetă mult răsfrîntă lateral; poartă o tunică cu falduri (sau lorică?), iar pe umeri o pelerină prinsă la mijloc cu o fibulă rotundă. În mîna stîngă, îndoită din cot și adusă în față, ține un obiect, foarte probabil o sabie scurtă (*gladius*), cu vîrf în sus.

Deși monumentul este puternic degradat, stîngăcia rustică a lapidului e totuși evidentă. I se poate reproșa acestuia redarea nefirească a conturului figurilor celor două personaje, disproporția dintre cal și călăreț, în sfîrșit redarea la aceeași înălțime a celor două personaje, deși călărețul, ca personaj principal, s-ar fi convenit să fie reprezentat depășind în înălțime pe cel din față lui. În-

¹ Piesa a fost identificată cu ocazia unei scurte periegeze efectuate pe teritoriul satului Pata împreună cu V. Pintea de la Muzeul de Istorie din Cluj, căruia îi revine meritul principal în recuperarea reliefului.

² Descoperirea aduce noi indicații de ordin topografico-arheologic pentru teritoriul satului Pata. Despre urmele romane semnalate anterior, vezi *Repertoriul Arheologic al României*, ms. la Institutul de istorie și arheologie din Cluj.

a

b

Fig. 1. Monumentul funerar de la Pata: a, fotografie; b, desen.

treaga scenă lasă o impresie de înghesuială, lapidul îngrămădind cele trei figuri într-un spațiu prea redus pentru mărimea în care a dorit să le redea.

În legătură cu interpretarea monumentului este de observat că, deși ambele personaje sînt redată la același nivel, totuși, suprapunînd botul calului peste brațul stîng al personajului din față, lapidul îl plasează pe acesta în planul al doilea, deci în poziție secundară față de călăreț, subliniind astfel eventuala diferență socială sau de rang dintre ei.

Cu toată starea precară a monumentului, caracterul lui funerar nu poate fi pus la îndoială. Reprezentarea calului, fără sau cu călăreț, alături de alte simboluri (păuni, zeul Attis etc.) este cunoscută pe unele monumente funerare din Dacia³. Totuși cea mai apropiată analogie o constituie un monument descoperit la Gilău (păstrat în Muzeul de Istorie Cluj)⁴, avînd reprezentat în registrul superior un banchet funebru. În registrul mijlociu, cel care ne interesează, apare un călăreț orientat spre dreapta, în fața căruia se află un personaj, redat frontal, care ține în mîna stîngă o sabie scurtă, iar în dreapta o lance. Exceptînd orientarea diferită (spre dreapta) a acestui grup, singura deosebire constă în faptul că pe monumentul de la Gilău, călărețul poartă în mîna stîngă o lance.

O scenă analogă se pare că a fost reprezentată pe un monument funerar ce se află în Muzeul raional Turda. Pe fragmentul păstrat apare calul și călărețul, dar monumentului îi lipsește tocmai partea anterioară a scenei, adică partea în care apare personajul din fața calului⁵.

³ Pentru prima categorie, cal fără călăreț, vezi Gr. Florescu, *I monumenti funerari romani della „Dacia Superior”*, în EDR, IV, 1926–1927, p. 82–83, nr. 6, fig. 6 și Em. Panaitescu, *Monumente inedite din Largiana*, în ACMIT, III, 1930–1931, p. 95–96 și fig. 5. Pentru a doua categorie, cal cu călăreț, vezi Panaitescu, *op. cit.*, pl. II.

⁴ Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 88, nr. 18, fig. 15.

⁵ Informație prof. A. Bodor, căruia îi aducem mulțumiri și pe această cale.

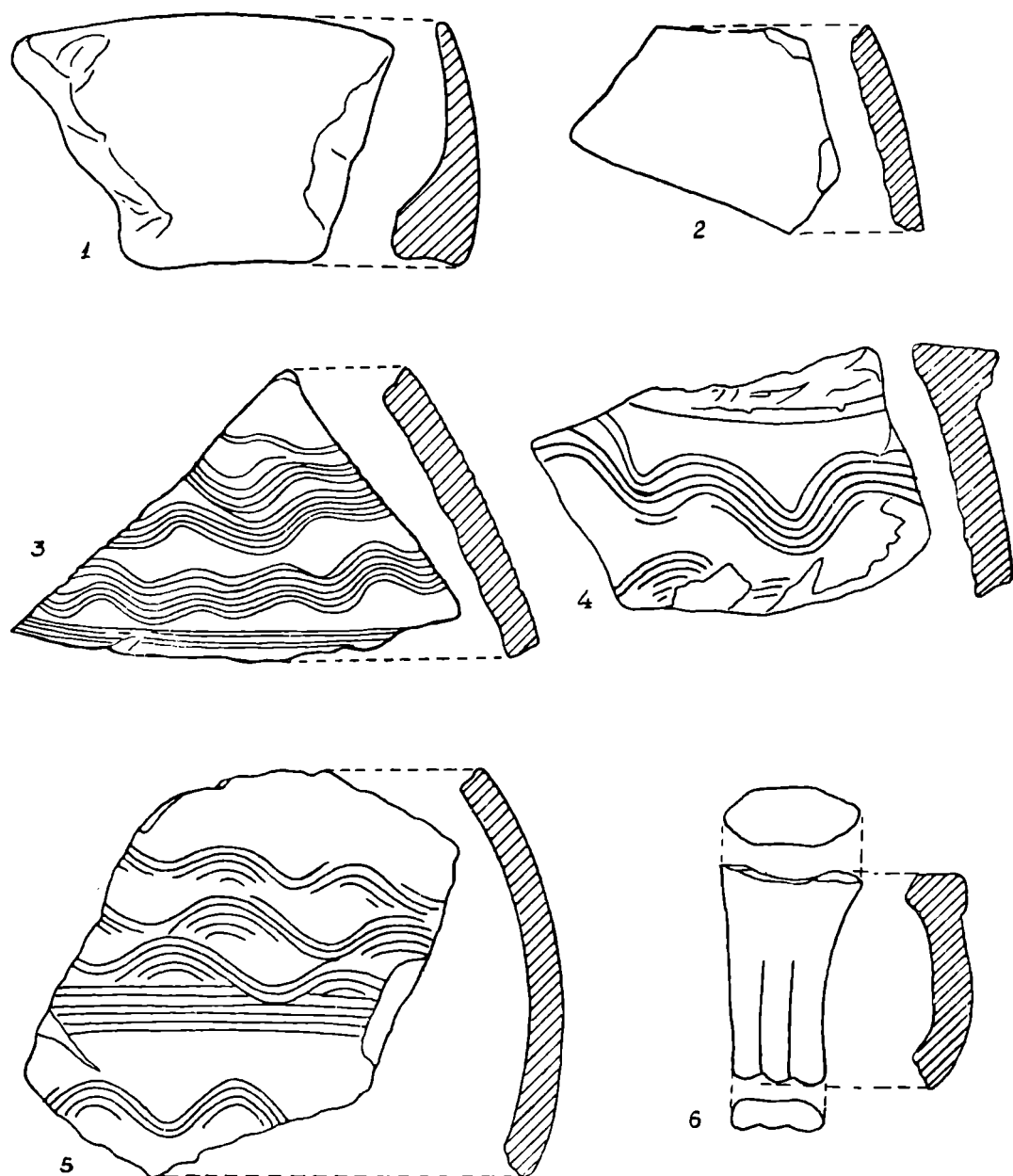

Fig. 2. Pata. Fragmente ceramice: 1, din buza unei fructiere dacice; 2—6, romane.

Deosebit de frecvente sînt însă monumentele funerare de acest tip în provinciile renane și în Pannonia. Exceptînd orientarea și execuția unor amănunte, piesa noastră își găsește bune analogii de exemplu în două monumente funerare existente în Muzeul Național de antichități din Budapesta. Primul, descoperit la Arrabona, aparține unui militar din legiunea I Adiutrix⁶; al doilea, descoperit la

⁶ A. Schober, *Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien*, Viena, 1923, p. 62—63, nr. 138, fig. 64.

Intercisa, aparține foarte probabil tot unui militar, cum par să indice armele călărețului și ale însoțitorului său⁷. Este semnificativ faptul că atare monumente au fost descoperite, în marea lor majoritate, în apropierea castrelor și, cu rare excepții, sînt dedicate unor militari, așa cum indică inscripțiile sau armele pe care le poartă de obicei cele două personaje⁸.

Relieful roman descoperit la Pata reprezintă așadar pe defunct călare, iar în fața lui, în plan secundar, apare însoțitorul — așa numitul „calo“, servitor, sau aghiotant. Arma pe care o ține acest personaj, arată că pe defunct trebuie să-l considerăm militar, sau mai degrabă un veteran, care-și avea proprietatea pe teritoriul actual al satului Pata. Resturile din fundația unei (sau unor?) construcții „vechi“ de piatră, amintite mai sus și al căror material a fost folosit de săteni, ar indica, eventual, rămășițele unei așezări rurale ridicate pe vatra unui sat dacic sau ale unei ferme romane. Fragmentele ceramice descoperite pe același loc (fig. 2), printre care se află și unul din buza unei fructiere dacice, lucrată la roată, justifică mai curind prima ipoteză. Nu trebuie exclusă însă nici a doua posibilitate. Aproximarea drumului roman Napoca-Potaissa, dar mai ales a orașului Napoca, putea constitui un factor prielnic pentru dezvoltarea și înflorirea unei „villa rustica“, al cărei proprietar, probabil un veteran, ține să-și immortalizeze rangul și poziția socială ciștigată în calitate de militar al unei unități romane, staționată poate chiar în Dacia.

În sfîrșit este necesar a releva unele deosebiri de amănunt care rezultă din compararea monumentelor de acest fel din Dacia cu cele din provinciile renane sau Pannonia. Astfel, dacă în provinciile renane călărețul este redat de obicei în mișcare, urmărind un dușman⁹, în Pannonia predomină poziția statică a grupului călăreț-cal, acesta din urmă fiind ținut de obicei de căpăstru de către însoțitor¹⁰. În schimb, în Dacia, cum reiese din cele trei monumente pe care le cunoaștem, însoțitorul deși se află în față, nu ține calul. Să indice acest fapt o deosebire sau o trăsătură caracteristică pentru fiecare din provinciile amintite? Deocamdată, datorită numărului mic de monumente de acest fel descoperite în Dacia, nu se poate face o afirmație categorică. Amănuntul notat de noi nu poate fi trecut cu vederea, dar pentru verificarea lui trebuie să așteptăm noi descoperiri.

V. VASILIEV

EIN RÖMISCHES GRABRELIEF IM HISTORISCHEN MUSEUM IN CLUJ

(Zusammenfassung)

Es wird ein Grabrelief von einem in Dazien seltenen Typus veröffentlicht, das Ende des vorigen Jahrhunderts auf der Flur des Dorfes Pata (im Stadtgebiet Cluj) entdeckt wurde und das unveröffentlicht blieb.

Es stellt den Verstorbenen als Reiter dar, und vor ihm, aber im Hintergrund, seinen Begleiter, den sogenannten „calo“, Diener oder Adjutant. Das Schwert, das dieser in der Hand hält, sowie auch Entsprechungen aus Dazien und Pannonien veranlassen den Verfasser, den Verstorbenen für eine Militärperson zu halten, oder wahrscheinlicher, für einen Veteranen, der seinen Besitz auf dem Gebiet des heutigen Dorfes Pata hatte. Reste von Grundmauern eines (oder mehrerer?) Gebäude, die noch Anfang dieses Jahrhunderts in der Nähe der Fundstelle des Reliefs zu sehen waren, könnten von einer römischen Ansiedlung oder einem Gutshof (villa rustica) stammen.

⁷ V. Hoffiller, *Római fegyverek a M. N. Múzeum kőemlékei*, in *ArchÉrt*, XXIX, 1909, p. 317, fig. 5.

⁸ Schober, *op. cit.*, p. 169.

⁹ Vezi F. Koepf, *Die Grabdenkmäler, in Germania Romana. Ein Bilder-Atlas*, 1926, p. VI/1—4, VII/1—3, VIII/1—4, IX/1—3 etc.

¹⁰ Vezi notele 6 și 7.